

І. І. Тарасова,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та міжнародної економіки,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ІННОВАЦІЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасну ринкову економіку неможливо уявити без впровадження нових методів управління та організації виробництва, постійного оновлення техніки та технологій, випуску нових товарів, надання нових послуг — усього того, що прийнято називати інноваціями або нововведеннями, що є інтелектуальним капіталом підприємства. Основним напрямом розвитку підприємства є інтелектуалізація управлінського механізму та інтернаціоналізація торговельно-економічної діяльності. І саме інноваційний процес спрямований на розробку і реалізацію результатів науково-технічних досліджень у вигляді нового продукту.

Modern market economy can not be imagined without the introduction of new methods of production management and organization, continuously updated equipment and technology, the production of new products, new services — all that is called innovation or improvements, and is the intellectual capital of the company. The main direction of the company is the intellectualization of the management mechanism and the internationalization of trade and economic activity. And this innovative process aimed at the development and implementation of scientific and technological research in the form of a new product.

Ключові слова: інновації, інтелектуальний капітал, підприємство, нововведення, інноваційний процес.
Key words: innovation, intellectual capital, enterprise, innovation, innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поява інноваційних механізмів надала можливість розвитку всіх сфер виробничо-торговельної діяльності сучасного підприємства. Але питання щодо економічної природи категорій “інновації” та “інтелектуальний капітал” залишаються недостатньо розкритими та дослідженими.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження основних проблем здійснення інновацій та методики оцінки інтелектуального капіталу підприємства займаються як вітчизняні науковці — Г. Андрощук, А. Бовин, І. Бланк, М. Вачевський, С. Петрова, А. Чухно, О. Шпикуляк, так і зарубіжні — А. Брукінг, Г. Белінгер, А. Лукичева, П. Страсман, Д. Тіс, А. Хантер та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням статті є розкриття значення інновації та інтелектуального капіталу у розвитку підприємства за сучасних умов господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наукових дослідженнях XIX ст. вперше з'явилось поняття “innovation”. Сам термін латинського походження та дослівно означає “оновлення в напрямі змін”. На початку XX ст. у наукових працях австрійського економіста Й. Шумпетера термін “інновація” зазнає детального аналізу, в результаті чого з'являється теорія інновацій. Основна ідея даної теорії полягає у тому, що “динамічний підприємець” є джерелом кон'юнктурних коливань, а інновація (технічна) — це засіб підприємця для отримання прибутку. Аналізуючи появу та причини кон'юнктурних коливань, Й. Шумпетер вперше в економічній науці визначив “нові комбінації змін у розвитку”.

У теорії інновації виділяється п'ять типових змін, а саме: використання нового джерела сировини; виготовлення продукції з новими властивостями; освоєння нових ринків збуту; впровадження нового методу (способу) виробництва; проведення відповідної реорганізації виробництва.

У процесі глобального розвитку та науково-технічних змін Й. Шумпетер виділяє три стадії інноваційного процесу: винахід — нововведення (інновація) — дифузія.

Продовжуючи дослідження Й. Шумпетера, П.Ф. Дракер дає більш детальне визначення інновації як особливого інструменту підприємців, засобу, за допомогою якого вони використовують зміни як шанс здійснити новий вид бізнесу або послуг. Перевагою даного визначення є одночасне підкреслення значення підприємницького фактора в якості умови ефективного розвитку виробництва та необхідності практичної реалізації нового товару.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, упровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, який використовують у практичній діяльності [1].

Традиційно всі інновації поділяються на дві основні категорії: технологічні та нетехнологічні.

Більшість дослідників приділяють найбільшу увагу технологічним інноваціям, що є прямою характеристикою інтенсивності розвитку виробництва. До них відносять всі зміни, що зачіпають засоби, методи, технології виробництва, які визначають науково-технічний прогрес.

Відповідно, інновації організаційного, управлінського, правового, соціального, екологічного характеру відносять до нетехнологічних інновацій.

Класифікація нововведень за критерієм значимості щодо розвитку продуктивних сил суспільства припускає їхній розподіл на такі групи.

По-перше, базові нововведення — це такі нововведення, які реалізують найбільші винаходи і стають основою революційних переворотів у техніці, формування нових її напрямів, якісних змін технологічної системи, створення нових галузей. Такі інновації вимагають тривалого періоду часу і великих витрат для освоєння, але забезпечують значний за рівнем і масштабом загальний ефект.

По-друге, великі і принципові нововведення — інновації, що виникли на базі аналогічного рангу винаходів, наукових і технічних рекомендацій, в результаті яких відбувається зміна покоління техніки в рамках даного напрямку або поява нової технології при збереженні вихідного фундаментального наукового принципу.

Створена в результаті переважно прикладних досліджень

Рис. 1. Схема інноваційного процесу

і розробок нова техніка і технологія має більш високі техніко-економічні показники, що дозволяє задовольнити нові потреби. Реалізація даних інновацій відбувається в більш короткий термін і з меншими витратами, але і стрибок в технічному рівні та ефективності набагато менший.

По-третє, середні та комбінаторні нововведення являють собою використання різних поєднань конструктивного з'єднання елементів. Реалізуючи середнього рівня винаходи та ноу-хау, дані інновації дозволяють створити базу для освоєння нових моделей і модифікації даного покоління техніки, удосконалили існуючу технологію, поліпшили основні техніко-економічні показники продукції, що випускається.

По-четверте, дрібні і комбінаторні нововведення — нововведення, що виникають на основі дрібних винаходів, раціоналізаторських пропозицій, виробничого досвіду. Вони необхідні для підтримки техніко-економічного рівня основних або поліпшення другорядних техніко-економічних параметрів техніки і технології, поліпшення параметрів продукції, що випускається, що сприяє більш ефективному виробництву цієї продукції, або підвищення ефективності її використання.

Практичний досвід розвитку суспільства доводить вірність висновків Й. Шумпетера, що підтверджують в своїх працях такі вчені, як Дж. Джукс, Д. Соєрс, Р. Стіллерман, Б. Таїсс, які також виділяють три основні послідовні стадії інноваційного процесу: науку, винахід та розробку. У даному випадку винахід, який увійшов до виробничого циклу та зазнав матеріалізації, стає інновацією.

Отже, можна зробити висновок, що винахід визначає зміни в структурі знань, а інновація визначає зміни у виробничій, управлінській, організаційній, економічній та інших сферах.

На нашу думку, основою інновації є інтелектуальна діяльність (науково-дослідна, маркетингова, підприємницька, організаційна), ціль якої — започаткування інноваційного процесу або його підтримка у визначеному напрямі.

Згідно концепції, основи якої були закладені Й. Шумпетером, джерелом нововведень є науково-технічні передумови, які нами пропонується визначати як інтелектуальну ініціативу, де першоджерело інновації знаходиться на боці ринкової пропозиції. Також можливий розгляд інновації як реакції на дію ринкового попиту.

Висновок щодо даної ситуації можна зробити дослідивши природу створення еволюційних та радикальних нововведень. Інновації еволюційного характеру відбуваються безперервно та є відповіддю на запити сфери виробництва та збуту продукції. Крім того, поширюється світова практика замовлень зі сторони споживачів на розробку конкретних інноваційних проектів виробників. Тому еволюційні інновації можна віднести до "інновації попиту". З іншого боку, радикальні нововведення поширюються завдяки інтелектуальній ініціативі та науково-технічним передумовам. Саме їх можна віднести до "інновацій пропозиції".

Однак необхідно відмітити взаємовиключну дію інтелектуальної діяльності та ринкового попиту на інноваційний процес. Практичне здійснення та реалізація "інновації попиту" можливе лише за умов наявності відповідних інтелектуально-технічних можливостей. Відповідно для "інновації пропозиції" необхідний, крім інтелектуальної ініціативи та науково-технічних передумов, економічний потенціал подальшого розвитку та поширення в економіці.

Отже, можливо зробити висновок, що нововведення володіє як інтелектуально-технічним, так і економічним потенціалами.

Однією з важливих проблем теорії інновації є структурізація інноваційних процесів. Інноваційний процес означає інноваційну діяльність будь-якого підприємства. Він спрямований на розробку і реалізацію результатів

науково-технічних досліджень у вигляді нового продукту або нового технологічного процесу. У загальному плані, інноваційний процес — це послідовний ланцюг подій, в ході якого нововведення "визріває" від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється в господарській практиці [2].

У сучасних умовах господарювання інноваційний процес можна розглядати як складову частину науково-технічного прогресу, в якій поєднано напрями створення та поширення інновацій.

Дискусійними залишаються питання структуризації інноваційного процесу. Хоча Й. Шумпетер виділив три основні стадії інноваційного процесу, однак такий підхід не отримав загального визнання.

У дослідженнях структури інноваційного процесу більшість вітчизняних учених дотримуються схеми: "дослідження — розробки — виробництво — маркетинг — продаж". Американські дослідники розглядають інноваційний процес докладніше: "фундаментальні дослідження — прикладні дослідження — розробки — дослідження ринку — конструювання — дослідне виробництво — ринкове випробування — комерційне виробництво". Усі вказані етапи взаємозумовлені і забезпечують успіх нововведення лише за умови інтеграції їх у єдине ціле [3].

Так, Рой Росвелл, автор статті "Зміна характеру інноваційного процесу", виявляє декілька поколінь моделей інноваційного процесу. Лінійний підхід до визначення інноваційного процесу він відносить до 1950 — середині 1960-х рр., тобто до першого покоління інноваційного процесу, який підштовхується технологіями. Простий лінійно-послідовний процес з упором на роль НДДКР і ставленням до ринку лише як до споживача результатів технічної активності виробництва. Друге покоління інноваційного процесу відноситься до кінця 1960-х — початку 1970-х рр. Та ж лінійно-послідовна модель, але з упором на важливість ринку, на потреби якого реагують НДДКР. Третє покоління: початок 1970-х — середина 1980-х рр. Сполучена модель. У значній мірі комбінація першого і другого поколінь з акцентом на зв'язку технологічних здібностей і можливостей з потребами ринку. Четверте покоління: середина 1980-х рр. — сьогодення. Це японська модель передового досвіду. Відрізняється тим, що акцентує увагу на діяльність інтегрованих груп та зовнішні горизонтальні і вертикальні зв'язки. Головне тут в одночасній роботі над ідеєю декількох груп фахівців, діючих у декількох напрямках. Це прискорює вирішення задачі, тому що час реалізації технічної ідеї і перетворення її в готову продукцію в сучасному світі — це дуже важливий аспект. П'яте покоління: сьогодення — майбутнє. Це модель стратегічних мереж, стратегічна інтеграція та встановлення зв'язків. Її відмінність полягає в тому, що до паралельного процесу додаються нові функції. Це процес ведення НДДКР з використанням систем обчислювальної техніки та інформатики, за допомогою яких встановлюються стратегічні зв'язки. Зародження інноваційної ідеї і можливість використання нових наукових результатів відбуваються на етапі фундаментальних і початкових досліджень, прикладних досліджень і розробок [4].

Розглянувши ретроспективу розвитку інноваційних процесів можна скласти схему інноваційного процесу, що включає його окремі стадії (рис. 1).

Отже, специфіка інноваційного процесу у тому, що елементи, задіяні у процесі розробки інновацій, постійно співпрацюють між собою, а напрямок руху по самій схемі поступово переміщується від сфери досліджень до сфери збуту.

Інноваційний процес охоплює період між кінцем стадії фундаментальних досліджень, результатом яких є створення винаходу, та початком масового виробництва інноваційного продукту. У деяких випадках фундаментальні дослідження виходять за межі окремих інноваційних процесів, оскільки є зовнішньою структурою (інфраструктурою), що визначає довгострокові тенденції науково-технічного прогресу.

Процес фундаментальних досліджень тісно пов'язаний з внутрішніми закономірностями людського мислення, а отже з інтелектом — здатністю до раціонального пізнання.

Саме інтелект надає потенційну можливість соціальному суб'єкту (людині, підприємству) бути власником нових знань та отримувати прибуток від їх використання, але для цього потрібно забезпечувати постійний науково-інтелектуальний

розвиток управління підприємством [5, с. 271].

Використання інтелектуального капіталу у виробничій сфері змінює характер виробництва, забезпечуючи зростання його ефективності. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання, пов'язані з теоретичними і практичними принципами реалізації інноваційних процесів з одночасним вирішенням проблем, що стосуються вдосконалення оцінки інтелектуального капіталу. Це необхідно для формування системи інноваційного управління з визначенням критеріїв важливості інтелектуального капіталу в комплексі показників оцінки діяльності підприємства [6, с. 18].

На сучасному етапі розвитку інноваційна економіка може існувати і розвиватися лише в суспільстві знань, в якому господарюючі суб'єкти займаються створенням, використанням та накопиченням власного інтелектуального капіталу, основу якого покладені інновації, інформація і знання.

Пархоменко О.В. у своїй статті "Роль інтелектуального капіталу в інноваційній діяльності" розкриває структуру інтелектуального капіталу підприємства, визначаючи, що інформація і суспільство є середовищем, в якому функціонує людина. Автор використовує як базу діалектичну систему "інформація — знання", де людина є творчим організаційно-об'єднуючим елементом інформаційного середовища з суспільством. Як інформаційне, так і громадське середовища виконують тільки йому властиву функцію. Запропоновано авторське розуміння структури інтелектуального капіталу підприємства (табл. 1) [7].

Інтелектуальний капітал створюється людиною, яка інформацію перетворює на знання. Частина знань, яку було формалізовано, перетворюється у корпоративний капітал, інша ж частина залишається у вигляді "ноу-хау".

Практично всі складові інтелектуального капіталу функціонують лише у взаємозв'язку з людиною. Тому відсутність або неналежне інвестування в розвиток людських інтелектуальних ресурсів, недооцінка працівників, призводить до знецінення інтелектуального капіталу та можливості недоотримання інновацій підприємства.

Отже, ми можемо зробити висновок, що система "інформація — знання — інновація" є основною економічною складовою інтелектуального капіталу та інноваційної економіки в цілому.

З метою підвищення ефективності функціонування та інтелектуалізації підприємства інноваційна діяльність повинна забезпечувати:

- найбільш повне і своєчасне задоволення потреб споживачів та ринку;

- ефективність виробництва, досягнення балансу між стабільністю (управління традиційною технологією) і зусиллями щодо впровадження нової технології. Зберігаючи традиційну продуктивну технологію, необхідно частину ресурсів одночасно спрямовувати на впровадження нової технології, диверсифікуючи тим самим набір технічних засобів;

- конкурентоспроможність підприємства на відповідному рівні показників якості продукції;

- організацію взаємодії внутрішніх і зовнішніх елементів системи розвитку, головними чинниками якого є система інформації про ринок нововведень, відбір проектів з числа альтернативних;

- ефективність у широкому спектрі радикальності нововведень та гнучке пристосування як до еволюційних, постійно реалізованих нововведень, так і радикальних, періодично здійснюваних нововведень. При цьому слід забезпечувати поєднання безперервного управління еволюційними технологічними нововведеннями і програмним управлінням радикальними нововведеннями.

У даний час стратегіях багатьох підприємств відбувається певна переорієнтація, тобто перехід від всесвітнього використання економічного ефекту великомасштабного виробництва до більш цілеспрямованої інноваційної стратегії. Нововведення є найважливішими засобами забезпечення стабільності, ефективності та конкурентоспроможності функціонування господарського суб'єкту. Існує суворозалежність між конкурентними позиціями, інтелектуальною діяльністю, ефективністю підприємства та його інноваційним потенціалом. Ефективність функціонування підприємства можна досягти за рахунок активізації інтелектуальної діяльності, а саме: підвищення якості продукції, випу-

Таблиця 1. Структура інтелектуального капіталу підприємства

№	Інтелектуальний капітал			
	Корпоративний капітал			Індивідуальний капітал
1	Корпоративний капітал			Індивідуальний капітал
2	Зовнішня інформація	Корпоративна інформація	Формалізовані знання, знання на носіїх	Неформалізовані знання, інтелектуальна власність
3	Інформація			Знання
4	Діалектична система «інформація — знання»			

ску нових, конкурентоспроможних проектів, реалізації політики ресурсозбереження, освоєння рентабельних бізнес-проектів.

Відомий теоретик з питань інновації Б. Твісса підкреслює, що "проблема не в самих нововведеннях як таких, але скоріше в ефективному, орієнтованому на прибуток управлінні науково-технічними нововведеннями". У даному випадку, на наш погляд, говорячи про сутність "інновації" необхідно розглядати це поняття на рівні підприємства і відображати її направленість на підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Безумовно, інновація базується на задоволенні певних суспільних потреб, але разом з тим підвищення ефективності використання окремих ресурсів або підвищення ефективності окремих виробничих підрозділів, або підвищення ефективності підприємства в цілому в результаті впровадження нововведення і отримання нововведення відбувається далеко не завжди. На кінцевий успіх інновації, що виражається в отриманні економічного ефекту або підвищенні ефективності функціонування підприємства, впливає сукупність різних факторів (економічних, юридичних, технічних, ринкових та ін), дія яких надзвичайно складно спрогнозувати.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна стверджувати, що інновація — це нововведення, запроваджене в діяльність підприємства з метою підвищення його ефективності на основі кращого задоволення певної суспільної потреби. При цьому слід зазначити, що під ефективністю слід розуміти певний економічний, виробничий, соціальний, екологічний та інший результат, заснований на інтелектуальній ініціативі та очікуваний від впровадження нововведення.

Література:

1. Сиротюк Г.В. Перспективи розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Сиротюк Г.О. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_6/18-6-31.pdf
2. Івашенко Т.О. Фактори інноваційного процесу підприємства в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Івашенко Т.О. — Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=6055>
3. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — 295 с.
4. Основні етапи інноваційного процесу аспекти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bookbrains.com/book_258_chapter_7_Osnovnietapi_innovacijnogo_procesu.html
5. Тарасова І.І. Способи та шляхи трансформації знань в інтелектуальний капітал підприємства / І.І. Тарасова // 36. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. "Реформування економічної системи України в контексті міжнародного співробітництва", (Вінниця, 24—25 квітня 2011 р.). — Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕГ КНТЕУ, 2011. — С. 271—274.
6. Тарасова І.І. Передумови формування інтелектуального забезпечення процесу управління на підприємствах / І.І. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. — Хмельницький. — 2012. — № 4. — Т. 1 (190) — С. 17—22.
7. Пархоменко О.В. Роль інтелектуального капіталу в інноваційній діяльності [Електронний ресурс] / Пархоменко О.В. — Режим доступу: http://www.icsti.si/uploaded/201003/intel_prop/20.pdf

Стаття надійшла до редакції 30.11.2012 р.